

МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СУБ'ЄКТАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕТЯНА ЖЕЛЮК,

*кандидат економічних наук, доцент кафедри державного і муніципального управління
Тернопільського національного економічного університету*

ОЛЕКСАНДР БРЕЧКО,

*кандидат економічних наук, доцент кафедри податків та фіскальної політики
Тернопільського національного економічного університету*

У статті розглянуті інституційні та організаційно-економічні передумови використання інноваційних технологій сучасними суб'єктами господарювання. Проведено аналіз стану ринку інтелектуальних активів та оцінено спроможність вітчизняних суб'єктів економіки до патентування та використання нових винаходів. Розроблено пропозиції щодо посилення фінансової спроможності держави в стимулюванні продукування нових знань та визначені економічні механізми стимулювання приватного бізнесу до їх використання.

Ключові слова: комерціалізація інновацій, патентна активність, економічні стимули, інноваційна активність суб'єктів господарювання, інститути підтримки інновацій.

Постановка проблеми. Розвиток інноваційного сектора економіки як доміанти прогресивного розвитку національної економіки відбувається за рахунок інтеграції зусиль державного регулювання, наукового та підприємницького сектора. Наука генерує нові знання, підприємницький сектор їх комерціалізує, застосовуючи ці знання у виробництві нових товарів, які мають цінність для кінцевого споживача; держава створює рамкові умови, сприяючи або обмежуючи інноваційно-інвестиційну активність та схильність підприємств до використання інновацій, зокрема нанотехнологій.

Так, у більшості розвинутих країн (США, Японії, Великій Британії, Австралії, Німеччині, Ізраїлі, Індії, Китаї, Канаді, Південній Кореї, Франції, Фінляндії, Сингапурі, Тайвані й Росії) частка державних витрат на роботи в галузі нанонауки й нанотехнологій значно перевищує 50 % від загального обсягу їх фінансування. Світовими лідерами за обсягами капіталовкладень у нанотехнології є США, Японія, Росія. У цих країнах сконцентровано більше половини світового об'єму інвестицій. Так, у США на проведення наукових досліджень та розробку нанотехнологій витрачається близько 3 мільярдів доларів щорічно, що становить приблизно одну третину від загального обсягу державних і приватних інвестицій у нанотехнології у світі; у Росії - близько мільярда, а в Україні на реалізацію Національної програми розвитку нанодосліджень і нанотехнологій передбачено державне фінансування у розмірі 33 млн грн. Світовий досвід показує, що сектор нанотехнологій отримує від держави лише початковий імпульс для розвитку, подальший його розвиток залежить від капіталовкладень приватного бізнесу. Зауважимо, що приватний бізнес у середньому інвестує в нові розробки до 2,5 % ВВП на рік, в Україні - 0,8 % ВВП. Питома

вага інноваційно-активних підприємств України складає лише 13 %, що майже в 5 разів нижче від аналогічного показника розвинутих країн світу (70 %), а питома вага інноваційної продукції складає 6 % загального обсягу [1]. Така ситуація є ознакою недостатньо ефективної економічної політики держави в частині комерціалізації інноваційних винаходів та заохочення вітчизняних підприємств до використання інновацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему інноваційно-інвестиційної діяльності за умов трансформації економічних відносин в Україні активно досліджують вітчизняні вчені Л. Антонюк, О. Амоша, Ю. Бажал, В. Базилевич, Л. Безчасний, І. Бланк, З. Варналії, О. Власюк, А. Гальчинський, А. Гриценко, В. Геєць, А. Чужно, М. Чумаченко, А. Поручник, Ю. Пахомова, М. Пашута, А. Пересада, В. Савчук, Л. Федулова та інші науковці. Результатом цих досліджень є створення моделі нової економіки, ознаками якої є стимулювання зростання інвестицій в інформаційні технології; збільшення венчурних капіталовкладень; створення конкурентних умов доступу інвестора до фінансових ринків тощо. Віддаючи належне працям значених науковців, слід констатувати необхідність обґрунтування питань удосконалення економічних механізмів державного стимулювання використання приватним бізнесом новітніх технологій.

Незважаючи на задекларований перехід національної економіки на інноваційну модель розвитку й прийняття низки законів і постанов, інноваційна активність вітчизняних підприємств не зростає, а національний дослідницький потенціал використовується не повною мірою.

Метою статті є розгляд можливостей удосконалення економічних механізмів стимулювання державою

інноваційної активності бізнесу в контексті розробки й упровадження новітніх технологій, заснованих на використанні саме вітчизняного науково-технічного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світовому господарстві інвестиції в нові технології визначають специфіку сучасних ринків: суб'єкти господарювання в пошуку економічного прибутку прагнуть створити унікальні технології й отримати монополію на вироблення нових товарів та послуг. Так, основними сферами розробки нанотехнологій сьогодні є виробництво наноматеріалів, освоєння нанобіотехнологій, а також створення наноприладів і наноінструментів. Відзначимо, що нанотехнології мають практично необмежену сферу застосування, тому можна стверджувати, що вони є базисом для абсолютно нового технологічного укладу економіки.

Нові технології є наслідком генерації нових знань. Нові знання характеризуються властивостями суспільних благ, а тому їх продукування, у першу чергу, залежить від державної підтримки розвитку науки. Крім цього, потрібно врахувати той факт, що технології можуть бути або локальним суспільним благом, коли позитивні ефекти від них поширюються тільки в межах тієї країни, де вони були винайдені, або глобальним суспільним благом, коли позитивний зовнішній ефект розподіляється по всьому світу. Відповідно до теорії Келлера [2], позитивні ефекти від технологічних інновацій знижуються в міру збільшення географічної відстані: удвічі на кожні 1200 км, однак сфера розповсюдження зовнішніх ефектів може виявитися для національних економік основним критерієм для вибору моделі інноваційної стратегії.

Інституційні передумови для генерації та використання бізнесом нових знань закладені Державною програмою розвитку промисловості на 2003-2011 роки (постанова Кабінету Міністрів України (КМУ) від 28.07.2003 № 1174), яка передбачає удосконалення механізмів ринкової самоорганізації підприємств на забезпечення стратегічних напрямів промислового розвитку; Державною програмою прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008-2012 роки (постанова КМУ від 11.09.2007 № 1118), яка обґрунтовує організаційно-методичні підходи до створення єдиної системи прогнозно-аналітичних досліджень науково-технологічного розвитку для задоволення потреб державного та приватного сектора економіки в об'єктивних прогнозах науково-технологічного розвитку, формування конкурентоспроможного вітчизняного сектора наукових досліджень та розробок; Державною цільовою програмою модернізації ринків капіталу в Україні (розпорядження КМУ від 8 листопада 2007 р. № 976-р), яка спрямована на підвищення капіталізації та ліквідності ринків капіталу та перетворення їх ресурсу на інвестиції; Державною цільовою програмою створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009-2013 роки (постанова КМУ від 14.05.2008 № 447), реалізація якої дозволить забезпечити функціонування інноваційної інфраструктури підтримки малого інноваційного бізнесу (інноваційних центрів, центрів трансферу технологій, наукових парків, регіональних інноваційних кластерів, інноваційних бізнес-інкубаторів тощо), створити понад 10 тис. нових робочих місць для висококваліфікованих спеціалістів, збільшити до 10 тисяч кількість суб'єктів малого підприємства, що реалізують інноваційні проекти, прискорити на 20 % темпи виробництва інноваційної продукції.

Основні вхідні бар'єри на ринок нанотехнологій визначаються володінням людським капіталом і патентами на винаходи. Людський капітал накопичується тривалий час у ході планомірного розвитку сектора освіти і науки. Відзначимо, що розвиток нанотехнологій формує для бізнесу нові виклики конкурентоспроможності. У більшості галузей економіки компанії для збереження своїх ринкових позицій повинні застосовувати нанотехнології, що забезпечує їм домінуючі позиції над конкурентами. Як правило, розвинуті країни мають переваги з розвитку нанотехнологій за рахунок великої кількості накопиченого людського капіталу в секторі освіти й науки, а країни, що розвиваються, виступають імпортерами нанотехнологій.

Чи може Україна з власним освітнім та науковим потенціалом подолати встановлені стереотипи? Прикро стверджувати, але Україна є єдиною країною в Європі, яка не має цивілізованого ринку інтелектуальної власності. За даними НАН України, у нас лише три відсотки економіки базуються на об'єктах права інтелектуальної власності, тоді як у країнах Євросоюзу - 60-65 %. За даними Рахункової палати, протягом 2005-2007 років в Україні було приватизовано шість об'єктів науково-технічної сфери, три з них продано за ціною, що в кілька разів нижча від їх номінальної вартості. Це, зокрема, спеціальне конструкторське бюро мікроелектроніки в приладобудуванні, Український НДІ сільськогосподарського машинобудування, проектно-пошуковий інститут "Кіровоградагропроект". До об'єктів, які підлягають приватизації, було включено Науково-дослідний інститут електромеханічних приладів, який є провідним, до того ж єдиним підприємством в Україні та СНД зі створення унікальної високотехнологічної апаратури реєстрації, обробки й передачі інформації [3].

Дані Держкомстату свідчать про тенденцію до скорочення чисельності науковців в Україні за останні 20 років з 313 тис. учених до 94,1 тис.; рівня інноваційної активності промислових підприємств з 18 % у 2000 році до 13,0 %, у 2008 році. Якщо в 2005 році Держдепартаментом інтелектуальної власності реєструвалося 5592 заявки на винаходи, то 2009 році на 16 % менше (4815). Така ситуація, на нашу думку, стала наслідком, зокрема, підвищення сум зборів за охорону прав на об'єкти промислової власності після входження України до СОТ, а також впливом економічної кризи. Але постає логічне питання про економічну доцільність такого підвищення. За спільним рішенням Міністерства економіки України та Державного департаменту інтелектуальної власності Кабінет Міністрів прийняв постанову №1148, згідно з якою витрати підприємств на отримання та підтримання чинності патентів на винаходи, корисні моделі з 2008 року збільшена до 35 разів - з 496 грн до 9100 грн, що в 1,5-3,5 раза перевищує відповідні витрати підприємств європейських країн, зокрема Великобританії, Німеччини, Франції та Іспанії.

Після скасування деклараційного патенту й розширення переліку об'єктів, які охороняються як корисні моделі, значна кількість суб'єктів господарювання з метою мінімізації витрат на отримання патенту на винахід віддала перевагу департаменту заявок на корисні моделі. Реєстрація патенту на корисну модель здійснюється без проведення експертизи по суті винаходу, а тому позначається на технічному рівні нововведень.

У багатьох країнах світу патенти роблять суб'єктів господарювання й державу заможнішими. Що ж до

України, то, за даними Рахункової палати України та Головного контрольно-ревізійного управління, "Укрпатент" витратив не за цільовим призначенням у 2008 році 47,489 млн грн. Відповідні збори акумулюються не в державному бюджеті, а на рахунках суб'єктів підприємницької діяльності, які використовуються неконтрольовано. На час перевірки 21 млн грн було розміщено на депозитному рахунку комерційного банку, за що "Укрпатент" отримав відсотків на суму 1 млн грн, із яких на охорону інтелектуальної власності було витрачено лише четверту частину. До сьогодні не створено державної патентної бібліотеки та її регіональних відділень, необхідність створення яких визначена Указом Президента України від 27.04.2001 р. Проведення видатків поза рахунками Державного казначейства України, відсутність контролю з боку Міністерства освіти і науки України призвели до нецільового використання "Укрпатентом" коштів, передбачених на забезпечення державної охорони об'єктів права промислової власності. Усупереч вимогам Закону України "Про захист інформації в телекомунікаційних системах" в "Укрпатенті" не створено комплексної системи захисту інформації, у результаті чого витік наукових розробок може відбуватися шляхом незаконного втручання в автоматизовані системи та викрадення з патентного відомства реєстрів, що містять матеріали заявок на патентування винаходів, корисних моделей та промислових зразків.

За даними Комітету з питань науки та освіти Верховної Ради з ринку обігу авторських і суміжних прав, який фахівцями оцінюється щонайменше на суму 1 млрд грн на рік, фактично отримується 30 млн грн доходу, який ніде не обліковується. Рівень збору винагороди за використання об'єктів авторського права і суміжних прав є яскравим прикладом тінювого використання об'єктів інтелектуальної власності [4]. За даними Головного контрольно-ревізійного управління, протягом 2007 року з поточних рахунків державного підприємства "Українське агентство з авторських та суміжних прав" (ДП УААСП) в АКБ "Правекс-банк", "Укресім-банк" та "Альфа-банк" було перераховано 10,5 млн гривень та 290 тис. доларів США на депозитні та поточні рахунки Європейського банку розвитку та заощаджень (ЄБРЗ) під ставку депозиту 8 %, тоді як у вищезгаданих банках вона складала від 8,94 до 10 %. Через декілька місяців Національний банк відкликав банківську ліцензію ЄБРЗ та ініціював процедуру його ліквідації. Залишки коштів у сумі 12,8 млн грн фактично були для ДП УААСП утрачені [5].

Низький рівень фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні є причиною падіння винахідницької активності й веде до згорання процесів комерціалізації в державі. Низька інноваційна активність промислових підприємств свідчить про те, що корпоративний сектор України відіграє незначну роль у становленні інноваційної системи в державі й технологічній реструктуризації промисловості. Великі промислові підприємства та представники середнього бізнесу в умовах кризи зацікавлені в скороченні витрат, а тому згортають витрати на впровадження інновацій. Хоча світова практика показує, що саме інвестиції у створення нових знань сприяють виходу із кризи та динамічному розвитку підприємств. Тому приватний сектор повинен бути зацікавлений в отриманні економічної вигоди від інвестицій у прикладні розробки. Державі ж слід фінансувати фундаментальні розробки, які є суспільним благом, цим самим підтримуючи сектор освіти, що забезпечує підготовку кваліфікова-

них фахівців та продукування нових ідей, зокрема для наноіндустрії.

Для посилення фінансової спроможності держави у фінансуванні нанотехнологій необхідно стимулювати створення інститутів розвитку національної економіки, які б забезпечили модернізацію економіки та сприяли б відновленню економічного зростання. Такими інститутами повинні бути:

1) інститути спільного інвестування, які сприятимуть покращенню фінансового забезпечення стратегічно важливих для держави проєктів, що гарантуватимуть національну безпеку у сфері розвитку технологій альтернативної енергетики, ядерної енергетики, розвідки нових родовищ та видобування корисних копалин і сприятимуть технологічному прориву (корпоративні інноваційні фонди, венчурні фонди, банки розвитку);

2) інститути проведення науково-дослідних робіт, які, перш за все, спрямовані на забезпечення технологічних проривів (стратегічні технологічні інноваційні альянси, найпоширенішими серед яких є консорціуми, спільні підприємства, спільна науково-технічна й виробнича діяльність (кейрець);

3) інститути підтримки прикладних інновацій (українська мережа трансферу технологій (UТТN), Національна мережа трансферу технологій (НМТТ), які повинні активізувати діяльність, спрямовану на сприяння розвитку інноваційного бізнесу й комерціалізації наукомістких технологій, залучення наукового потенціалу України у світовий комерційний обіг через інтеграцію в Європейську мережу "релей-центрів"; інноваційні центри, технопарки, вищі навчальні заклади з орієнтацією на U2B взаємодію, система трансферу технологій INDEV Мережі регіональних центрів інвестицій та розвитку. Основним стимулом повинна стати сприятлива фіскальна, кредитна, інвестиційна політика держави (податкові пільги, інвестиційні податкові кредити) для підприємств, які інвестують власні кошти для проведення наукових досліджень; диференційована шкала оподаткування підприємствам, які впроваджують новітні технології, виготовляють інноваційну продукцію; пільгова система банківських кредитів.

Найважливішими заходами щодо розвитку сектора нанотехнологій можуть стати створення наукових кластерів, політика у сфері науково-технічної інформації, формування фінансової інфраструктури інвестування в нанотехнології та розвиток системи освіти.

Для розвитку сектора нанотехнологій велике значення має об'єднання наукових і виробничих ресурсів у рамках науково-промислових кластерів. Кластери дозволяють активізувати інноваційний процес шляхом створення позитивних зовнішніх ефектів від концентрації дослідників і розробників у рамках певної географічної території. Учасниками нанокластерів можуть бути університети, науково-дослідні лабораторії, промислові компанії, спеціальні фінансові інститути, маркетингові агентства, експертні ради, патентні агентства.

Основним стимулом інноваційної активності бізнесу в контексті стимулювання розробки й впровадження новітніх технологій, заснованих на використанні вітчизняного науково-технічного потенціалу, повинна стати сприятлива фіскальна, кредитна, інвестиційна політика держави (податкові пільги, інвестиційні податкові кредити) для підприємств, які інвестують власні кошти для проведення наукових досліджень; диференційована шкала оподаткування підприємств, які впроваджують новітні технології, виготовляють інноваційну продукцію; пільгова система банківських кредитів.

Висновки та перспективи подальших розробок

У посткризовий період розвитку України механізми стимулювання використання бізнесом нових технологій повинні передбачати перехід від підтримки галузей до підтримки конкретних технологій та нових виробництв на засадах державно-приватного партнерства, активізації фінансових важелів державного управління (грантів; умовних позик, котрі повертаються лише в тому випадку, коли інновація успішно реалізована; страхування ризиків у вигляді державних контргарантій, які забезпечують суб'єктам господарювання у випадку отримання збитків отримання часткової компенсації, і навпаки, у випадку комерційного успіху це зобов'язання суб'єктів економіки повернути державному інституту, який видав контргарантії, суму прийнятого ризику). Ефективним може стати використання змішаних системи фінансування (кластерних, державно-корпоративних, мезокорпоративних систем підтримки) технологічно-важливих для країни інноваційних, ноосферизованих розробок, стратегічно важливих для національної безпеки технологій (альтернативної енергетики, ядерної енергетики, розвідки нових родовищ та видобування корисних копалин), прикладних інновацій.

Тільки повне усвідомлення того, що інтелектуальна власність є механізмом продукування фінансових активів, створить цивілізовані умови для торгівлі інтелектуальними активами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
2. Keller W. Geographic Localization of International Technology Diffusion / W. Keller // The American Economic Review. - 2002. - Vol. 92. - No. 1. - P. 120-142.
3. Офіційний веб-сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/en/index.
4. Офіційний веб-сайт Комітету з питань науки та освіти Верховної ради [Електронний ресурс]. - Режим доступу : kno.rada.gov.ua/komosviti/control.
5. Скрипник О. Про стан державного управління у сфері охорони і захисту інтелектуальної власності в Україні / О. Скрипник, О. Сова // Дзеркало тижня. - 2009. - № 4 (732) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.dt.ua/3000/3100/65329/>.
6. Офіційний урядовий портал [Електронний ресурс]. - Режим доступу : kmu.gov.ua.

© Т. Желюк, О. Бречко

УДК 657.1.012

РОЛЬ ОБЛІКОВОЇ СЛУЖБИ В ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РІЗНИХ ФОРМ ВЛАСНОСТІ

ЛЕОНТІЙ ЖЕЛЮК,

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку в бюджетній та соціальній сфері Тернопільського національного економічного університету

ВІКТОРІЯ РОЖЕЛЮК,

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку в бюджетній та соціальній сфері Тернопільського національного економічного університету

У статті розглянуто принципи побудови облікової служби на підприємствах ринкового типу, визначено пріоритети діяльності облікових працівників у забезпеченні ефективної діяльності суб'єктів господарювання, обґрунтовано методику формування інформаційних потоків обліковими працівниками та корегування їх на вимогу органів управління.

Ключові слова: облікова служба, ефективність управління, облікові службовці, інформаційні потоки.

Постановка проблеми. Для забезпечення результативності виконання управлінських завдань, підвищення ефективності діяльності підприємств у сучасних динамічних умовах ринкового середовища особливу увагу необхідно приділяти вибору принципів ведення системи обліку та раціональної організації облікової служби. Організація обліку на підприємствах, які функціонують в умовах ринку, потребує активізації сервісно-управлінської складової облікової роботи.

Сучасна система опрацювання обліково-економічної інформації не може цілком задовольнити зростаючі інформаційні потреби управління. Збільшення обсягу облікової інформації супроводжується зростанням витрат на організацію облікового процесу, а її споживча вартість залишається практично незмінною. Основною причиною такого становища є те, що відсутній відповідний сучасним вимогам теорії й практики управління підхід до організації обліку, який базується на